

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
ЛИТВИНА Андрія Віленовича
на дисертаційне дослідження НЕВЗОРОВА Романа Вікторовича
«Теоретичні та методичні засади забезпечення якості фахової підготовки до
бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

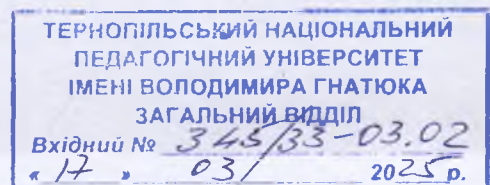
1. Актуальність теми виконаної роботи

У межах загальної військової реформи та державного курсу на євроатлантичну інтеграцію в останнє десятиліття відбуваються динамічні зміни авіаційної техніки Збройних Сил України, а також тактики її використання в контексті запровадження принципів і підходів стандартів НАТО. Тривала, жорстока війна з РФ зумовила суттєве підвищення вимог до пілотів тактичної авіації Повітряних Сил ЗСУ і, відповідно, – до якості їхньої підготовки, передусім військово-авіаційних компетентностей військових льотчиків. Завдання компенсувати кількісну перевагу противника та здобути перевагу в повітряному протиборстві висувають додаткові запити до теорії та практики льотної справи, методики льотного навчання й інших тематик авіаційної педагогіки щодо досягнення високої якості фахової підготовки майбутніх пілотів і готовності військових льотчиків до професійної діяльності.

Це потребує концептуального обґрунтування й оновлення системи підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ). При цьому, незважаючи на значний інтерес до різних аспектів професійної освіти військових льотчиків, у вітчизняній військовій педагогіці залишається недостатньо дослідженим питання наземного навчання бойовим польотам.

Таке розуміння проблем підготовки військових пілотів і суперечностей, що виникли у процесі її реформування, підкреслюють актуальність і значимість дослідження Р. В. Невзорова. Міркування дисертанта переконують, що досягнення позитивної динаміки у формуванні фахової готовності майбутніх пілотів тактичної авіації у ВВНЗ пов'язане з оптимізацією змісту, функцій і процесу навчання; обґрунтуванням умов підготовки відповідно до сучасних форм, методів і засобів освітньої діяльності; окресленням ефективних технологій педагогічної взаємодії з урахуванням новітніх підходів і дидактичних закономірностей; інтегруванням елементів фахової підготовки тощо.

Свідченням фундаментальності й актуальності обраної теми дисертації є її зв'язок із планом наукової і науково-технічної діяльності Харківського

національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба в межах науково-дослідницької теми «Удосконалення тактичної підготовки курсантів-льотчиків із застосуванням сучасних інформаційних технологій» (державний р/н 0122U000218), а також тем оперативних завдань: «Оптимізація повітряно-тактичних компонентів підготовки операторів складних ергатичних систем для покращення викладання дисципліни тактика роду авіації» (інв. № 19864); «Забезпечення якості фахової підготовки курсантів-льотчиків тактичної авіації до бойових польотів» (інв. № 20049).

Таким чином дисертація Р. В. Невзорова присвячена актуальній проблемі наукового обґрунтування, вдосконалення й експериментальної перевірки системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації, спрямованій на піднесення ефективності функціонування особового складу Повітряних Сил ЗСУ.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертація Р. В. Невзорова виконана на належному науково-методичному рівні: науковий апарат дослідження відповідає вимогам і є достатнім для розв'язання його завдань; структура роботи є обґрунтованою, логічно побудованою й адекватно відображає етапи наукового пошуку; сформульовані теоретичні положення забезпечені належною методологічною базою, опираються на аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених; презентовані в дисертації пропозиції та рекомендації аргументовані, послідовні, змістовні та прогностичні; висновки відповідають поставленим завданням і корелюють з науковою новизною. Цьому сприяли ретельне вивчення теоретико-методологічних основ дослідження, нормативних документів і науково-методичної літератури та коректно використані методи, зокрема теоретичні, емпіричні, педагогічний експеримент і методи математичної статистики (t-критерій), якісне оброблення й узагальнення одержаних даних. Достовірність основних напрацювань дисертанта забезпечено їх упровадженням в роботу шести льотних навчальних закладів України, що засвідчено відповідними документами; апробацією результатів дослідження на 32 наукових і науково-практичних конференціях різного рівня; опрацюванням значної кількості джерел (398 найменувань).

3. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Оцінюючи здобутки науково-педагогічного дослідження Р. В. Невзорова, акцентуємо увагу на наукову новизну: вперше запропоновано концепцію фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації, яка охоплює методологічний, теоретичний і технологічний рівні, що уможливило визначити й обґрунтувати методологічні основи, з'ясувати основні чинники, виявити й обґрунтувати педагогічні умови, визначити провідні педагогічні напрями фахової підготовки

майбутніх пілотів тактичної авіації; розроблено й експериментально перевірено педагогічну систему забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації, спрямовану на формування сукупності когнітивного, діяльнісного, операційного, мотиваційно-вольового, фізичного та психофізіологічного компонентів фахової готовності до бойових польотів; побудована на нових концептуальних засадах педагогічна система теорії та практики навчання виконанню бойових польотів; теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації; розроблено й обґрунтовано структурну модель педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації; подано авторські тлумачення низки наукових понять; удосконалено процес спеціальної (наземної бойової) підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів; зміст навчальних планів і програм для курсантів за освітньою програмою «Льотна експлуатація та бойове застосування літаків»; сформульовано теоретичні положення, які розширюють наукове коло знань із фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації. Окрім того у дисертації набули подальшого розвитку положення, що характеризують об'єктивні та суб'єктивні чинники забезпечення якості фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів; діагностика рівнів готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів тощо.

Формулювання наукової новизни є коректним: відображені відмінності від уже відомих положень; вказано, на досягнення яких результатів спрямовані авторські інновації.

4. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертація складається з анотацій (українською та англійською мовами), вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Розділи дисертації взаємопов'язані, спрямовані на розв'язання дев'яти дослідницьких завдань, містять висновки, які відповідають змісту наукового пошуку. Кожен із розділів є внеском у вирішення поставленої проблеми, що свідчить про послідовність і завершеність викладу.

У вступі дисертант на достатньому науковому рівні обґрунтував вибір теми, її актуальність, сформулював структурні компоненти наукового апарату: мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, аргументував використання обраних методів тощо.

У першому розділі – *«Фахова підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів у системі вищої військової освіти: історія та сучасність»* – в історичному ретроспективному ракурсі, на основі вивчення вітчизняних і зарубіжних наукових і нормативних джерел розглянуто різноманітні

підходи до проблеми підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації, систематизовано основні аспекти й особливості підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів. Це дало змогу дисертантові виявити провідні тенденції та певні недоліки у цій ланці військової освіти, а також визначити перспективні підходи щодо її модернізації на сучасному етапі.

Представлений комплексний аналіз адекватно відображає сучасний стан, наукові положення та шляхи розвитку системи підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів, що дає підстави розглядати його як всебічно висвітлений, своєчасний і доречний.

У другому розділі – *«Теоретичні основи фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації у системі вищої військової освіти»* – Р. В. Невзоров ґрунтовно дослідив фахову підготовку майбутніх пілотів тактичної авіації з науково-педагогічної точки зору, обґрунтував наземне навчання бойових польотів як важливу складову фахової підготовки, узагальнив теоретичну модель навчання бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації у сучасному льотному ВВНЗ.

Передусім, сформульовано та уточнено дефініції низки важливих для наукового пошуку понять, зокрема «підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації», «професійна підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації», «фахова підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації» та ін. Докторант зазначає, що поза увагою вчених і практиків залишається значний потенціал фундаментальної підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації – наземне навчання бойових польотів, особливостями якого є інтегративний та багаторівневий характер. Фахову підготовку до бойових польотів на землі він слушно розглядає як окрему складову спеціалізованої професійної освіти курсантів-льотчиків. Це дало змогу побудувати оптимальну теоретичну модель навчання бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації в льотному ВВНЗ.

У третьому розділі – *«Організація наземного навчання майбутніх пілотів тактичної авіації»* – відзначимо обґрунтовану й охарактеризовану проблему організації наземного навчання майбутніх пілотів тактичної авіації у ВВНЗ в сучасному освітньому просторі, а також розроблені та впроваджені дослідником педагогічні технології, спрямовані на вдосконалення підготовки курсантів до бойових польотів.

Наукову цінність становить розроблена докторантом теорія наземного навчання бойових польотів, фокус якої спрямовано на формування ключових, базових психологічних і професійних бойових якостей майбутніх пілотів тактичної авіації. На погляд Р. В. Невзорова, для наземного навчання бойових польотів у методичному, процедурному і змістовому сенсі оптимальними є технології тренажерної підготовки й інформаційно-комп'ютерні технології.

Окреслено сутність цих педагогічних технологій як дидактичного інструментарію у профільному ВВНЗ.

Відзначимо як безумовний позитив виконаний у процесі дослідження наземного навчання бойових польотів аналіз закономірностей психологічної діяльності льотчика – сприйняття, мислення, пам'яті, опрацювання інформації, формування емоційної стійкості.

У четвертому розділі – *«Педагогічне забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації»* – описано компоненти готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів; обґрунтовано педагогічну систему забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації; висвітлено спецкурс як складову навчально-методичного комплексу фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації; побудовано та розглянуто модель педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації.

Розроблена система, як переконує дослідник, забезпечує досягнення курсантами фахової готовності до льотно-тактичної підготовки в бригадах тактичної авіації після закінчення ВВНЗ. Вона постає як сукупність взаємопов'язаних блоків, охоплених вертикальними і горизонтальними функціональними зв'язками – цільового, змістового, організаційно-методологічного та результативного. Побудована структурна модель педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації відзначається цілісністю, поліфункціональністю та динамічністю. Модель адекватно відображає алгоритм формування готовності до виконання бойових польотів, а також дає цілісне уявлення про зміст курсу наземної бойової підготовки, навчально-методичний комплекс і діагностичні засоби, які використовуються для оцінювання динаміки формування готовності майбутніх пілотів до бойових польотів.

Вартими уваги, на нашу думку, є розроблені та впроваджені Р. В. Невзором: організаційно-педагогічні умови, дидактичні принципи, педагогічні підходи, методичний інструментарій, методичні рекомендації з організації «Курсу наземної бойової підготовки» та конкретизовані форми педагогічної діяльності. Продуманим і доцільним вважаємо розроблений спецкурс «Психологопедагогічні особливості фахової готовності до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації».

У п'ятому розділі – *«Експериментальне дослідження ефективності педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації»* – докторант висвітлив завдання та методику багатофакторного педагогічного експерименту; схарактеризував

діагностично-методичний інструментарій експериментальної процедури, описав формування контрольної та експериментальної груп, організацію, хід і результати констатувального, організаційно-педагогічного та формувального етапів експерименту; проаналізував та узагальнив наслідки експериментальної роботи.

Результати формувального етапу експерименту, зокрема зміни в структурі когнітивно-пізнавальної сфери майбутніх пілотів, покращення якості вмій курсантів із моделювання та планування бойових польотів, сформовані навички оперативної зміни алгоритмів роботи й оцінювання тактичної обстановки, зростання рівня фізичних якостей, покращення показників психофізіологічного компонента їхньої фахової готовності, підтвердили правомірність розробленої системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації, ефективність запроваджених у ході експерименту заходів.

Зміст дисертації доповнено необхідним додатковим матеріалом (18 додатків на 77 сторінках).

5. Значення одержаних результатів для науки і практики

Дисертація вирізняється практико орієнтованістю результатів, отриманих у процесі наукового пошуку. Вона містить нові, раніше не захищені наукові положення, які в сукупності розв'язують актуальну наукову проблему. Сформульовані положення та висновки, розроблене та впроваджене в освітній процес ВВНЗ навчально-методичне забезпечення слугують теоретичним підґрунтям для підвищення якості професійної підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації. Зокрема, запропоновані в дисертації заходи з оптимізації змісту, організації та методики підготовки курсантів ВВНЗ до виконання бойових польотів, удосконалення їхньої теоретичної, тренажерної, психологічної, фізичної, психофізіологічної підготовки, що сприятиме формуванню фахової готовності, підвищенню якості навчання бойових польотів у системі вищої військової освіти України. Це забезпечить потреби ЗСУ в пілотах тактичної авіації, здатних у воєнний час відповідально виконувати посадові обов'язки щодо захисту українського народу. Таким чином, реалізуватиметься державна політика у сфері національної безпеки і оборони нашої країни.

Отже, дисертація Р. В. Невзорова є вагомим внеском у розв'язання важливої науково-педагогічної проблеми, яка має загальнонаціональне соціально-економічне й освітнє значення.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Результати дослідження, а саме розроблене й апробоване навчально-методичне забезпечення: структура та дидактичне наповнення фахової підготовки, що інтегрує засоби наземного навчання бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації; спецкурс «Психолого-педагогічні особливості фахової

готовності до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації»; практикум із «Тренажерної підготовки до виконання бойових польотів»; освітні компоненти «Моделювання та планування бойових польотів», «Штурманський розрахунок бойових польотів»; посібники «Фахова підготовка майбутніх льотчиків тактичної авіації до бойових польотів», «Ведення повітряних боїв підрозділами винищувальної авіації під час виконання основних бойових завдань (екіпаж – ескадрилья)» можуть бути використані в освітньому процесі профільних ВВНЗ. Матеріали наукової праці Р. В. Невзорова знадобляться під час укладання робочих програм із професійно орієнтованих дисциплін, розроблення лекційних курсів і практичних занять, написання підручників і навчальних посібників із різних аспектів фахової підготовки майбутніх військових пілотів.

Практичні рекомендації будуть корисні дослідникам і практикам, які опікуються проблемами навчання та виховання фахівців у закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони нашої держави.

7. Повнота викладу результатів у наукових працях

Матеріали дисертації викладено в наукових публікаціях автора, перелік яких подається у висновках до кожного розділу. Основний зміст і результати дослідження Р. В. Невзорова відображені в 75 наукових і навчально-методичних працях, серед яких: 3 статті в закордонних наукових періодичних виданнях, що індексовані в наукометричній базі «Scopus», 17 – у наукових фахових виданнях України, 12 – у закордонних періодичних виданнях; 1 розділ у колективній монографії; 1 навчальний посібник; 2 навчально-методичні посібники; 2 статті – в інших виданнях, 34 – тези і матеріали конференцій; 1 звіт про науково-дослідницьку роботу; 2 звіти про оперативне завдання. Аналіз видів і кількості публікацій засвідчує відповідність вимогам наказу МОН України № 1220 від 23 вересня 2019 р. Теоретичне та практичне значення авторських напрацювань, викладених на сторінках фахових видань і матеріалах наукових заходів різного рівня не викликають заперечень.

8. Ідентичність змісту реферату й основних положень дисертації

Структура та зміст реферату відображають основні наукові положення дисертації. Викладені в рефераті положення, висновки, рекомендації та пропозиції належним чином обґрунтовані та докладно розкриті в рукописі дисертації.

Аналіз тексту дисертації, реферату та змісту публікацій Р. В. Невзорова дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених результатів і відповідність принципу академічної доброчесності.

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих докторантом результатів, висловимо певні зауваження та побажання щодо змісту дисертації:

1. Окреслюючи методологічну основу дисертації, Р. В. Невзоров обмежується системним, системно-структурним, особистіно орієнтованим і компетентнісним підходами до вивчення різних аспектів підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації. Проте, у змісті роботи згадано технологічний підхід (с. 168-170), а різні аспекти дослідження стосуються також вимог діяльнісного, інтегративного, середовищного та інших підходів.

2. У підрозділі 3.1 детально розкрито сутність і вплив на підготовку майбутніх пілотів відкритого освітнього простору. З огляду на особливості організації наземного навчання пілотів тактичної авіації доречно було зосередитись на більш конкретних питаннях, пов'язаних із побудовою у профільному ВВНЗ сучасного освітнього середовища, адже в авторській педагогічній системі (рис. 4.2-4.3) і розроблених організаційно-педагогічних умовах йдеться саме про таке середовище.

3. Обґрунтовуючи необхідність упровадження педагогічних технологій для вдосконалення наземного навчання курсантів (підрозд. 3.2), доцільно було вивчити зарубіжний досвід і показати, яким чином новітні технології використовуються в підготовці майбутніх пілотів у провідних авіаційних країнах світу, зокрема членах НАТО.

4. У контексті наукової дискусії пропонуємо власну точку зору щодо виділення базових компонентів фахової підготовленості майбутніх пілотів тактичної авіації: такі складники як мотиваційно-вольовий, фізичний, психофізіологічний, як і пропонує дисертант, доцільно віднести до параметрів готовності майбутніх пілотів виконувати бойові польоти, а натомість когнітивний, діяльнісний, операційний (критеріями оцінювання яких у дисертації виступають показники знань, умінь і навичок) – віднести до компонентів їхньої компетентності. Це дасть змогу усунути неузгодженість авторської позиції з нормативними вимогами, передусім державних стандартів вищої освіти, розроблених на компетентнісній основі.

5. У дисертації не вказано, як автор трактує поняття «організаційно-педагогічні умови», водночас надлишкова увага приділяється усталеним термінам «професійна підготовка» (с. 91-95), «педагогічні технології» (с. 167-178). Некоректним, на наш погляд, є формулювання першої умови: «створення сприятливих умов для формування в курсантів-льотчиків якостей самоактуалізації, самозростання, самооцінки, навчання в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії».

6. Зважаючи на прогностичний характер дисертації, варто було б за її результатами запропонувати узагальнені рекомендації щодо побудови в Україні продуктивної системи забезпечення якості професійної підготовки майбутніх

фахівців сектору безпеки і оборони в закладах освіти із специфічними умовами навчання. Це посилює практичну значущість виконаного дослідження.

Висловлені зауваження та побажання мають рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації вимогам

Обсяг і кваліфікаційні ознаки дисертації відповідають вимогам, що висуваються до докторських дисертацій. Дисертація «Теоретичні та методичні засади забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації» є самостійною завершеною оригінальною науковою працею, яка спрямована на вирішення актуальної проблеми теорії та методики професійної освіти. Її рівень засвідчує наукову зрілість та академічну добросесність здобувача.

За обсягом, характером фактичного матеріалу, ступенем його аналізу, рівнем наукової новизни і практичної значущості результатів, обґрунтованості висновків дисертація Романа Вікторовича Невзорова відповідає паспорту спеціальності, вимогам п. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів» № 1197 від 17 листопада 2021 р. (зі змінами) і вимогам МОН України до оформлення дисертацій (наказ № 40 від 12.01.2017 р.), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології
та педагогіки Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності

Андрій ЛИТВИН

